

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Vocational identity of at-risk youth: tailoring to support career chances

Groot, A.F.J.M.

Citation

Groot, A. F. J. M. (2021, November 18). *Vocational identity of at-risk youth: tailoring to support career chances*. ICLON PhD Dissertation Series. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3240206>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3240206>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Samenvatting

I. Introductie

Het verstevigen van de maatschappelijke positie van risicjongeren staat al lange tijd op de agenda. Het is een lastige kwestie, omdat problemen moeilijk op te lossen zijn. Toch is het nodig energie te steken in het zoeken naar mogelijkheden, opdat risicjongeren betere kansen hebben om mee te doen in de samenleving en onafhankelijk te worden. Risicjongeren worden gedefinieerd als laat-adolescenten en jongvolwassenen –grootweg tussen 15 en 25 jaar oud– zonder startkwalificatie en met het risico op voortijdige schooluitval. Degenen die wel naar school gaan, volgen vaak onderwijs op een laag niveau. Als ongekwalificeerde of laaggekwalificeerde werknemers, zelfs met diploma, lopen ze een groter risico op werkloosheid. Velen van hen lopen tegen meerdere persoonlijke of sociale problemen aan: ze hebben schulden, ontberen sociale steun, hebben op jonge leeftijd de zorg voor kinderen, of groeien op in gebroken gezinnen of in een criminele omgeving. Deze problemen plaatsen risicjongeren in een overlevingsmodus, leiden hun aandacht af van school en kunnen zelfs verhinderen dat zij naar school gaan.

Door de complexiteit en hardnekkigheid van de problemen van risicjongeren is het moeilijk hun kansen op economische en maatschappelijke onafhankelijkheid te vergroten. Het hebben van werk kan substantieel bijdragen aan dat doel. Om te stimuleren dat risicjongeren een baan zoeken, vinden en behouden, en om hun loopbaan gedurende hun werkzame leven vorm te geven, is het belangrijk dat zij een sterke beroepsidentiteit ontwikkelen. Beroepsidentiteit wordt gedefinieerd als je bewust zijn van de eigen capaciteiten, ambities en waarden ten aanzien van werk. Het is een veelzijdig concept dat volgens de definitie in deze dissertatie uit drie componenten bestaat: beroepszelfbeeld, beroepstoekomstbeeld en beroepself-efficacy⁵. Mensen met een sterk beroepszelfbeeld kennen hun beroepsbekwaamheden, mogelijkheden en werkinteresses. Mensen met een helder beroepstoekomstbeeld zijn zich bewust van hun werkambities en werkdoelen. Beroepself-efficacy geeft de mate weer waarin mensen geloven succesvol werkwaarden en -gewoonten uit te kunnen voeren. De drie componenten worden uitgedrukt in drie kernvragen waarmee individuen zichzelf als arbeidskracht kunnen definiëren:

- Wie ben ik? Besef van beroepsbekwaamheden, mogelijkheden en werkinteresses (beroepszelfbeeld)
- Wie wil ik zijn? Besef van werkambities en werkdoelen (beroepstoekomstbeeld)
- Ben ik in staat daar te komen? Ingeschatte mate van succes waarin werkwaarden en -gewoonten worden uitgevoerd die nodig zijn om de ambities te realiseren (beroepself-efficacy).

Hoewel een sterke beroepsidentiteit voor iedereen relevant is, is deze voor risicjongeren extra belangrijk omdat zij kan helpen tegenwicht te bieden aan hun

---

⁵ De term self-efficacy wordt onvertaald gelaten onder verwijzing naar de definitie: "[...] judgments how well one can execute courses of action required to deal with prospective situations" (Bandura, 1982, p.122).

problematiek. Om een sterke beroepsidentiteit te ontwikkelen is het nodig dat risicojongeren leren welk werk ze willen en kunnen doen en hoe ze dergelijke toekomstige posities kunnen verwerven. Zodoende kan een sterke beroepsidentiteit risicojongeren ondersteunen aan hun precare omstandigheden te ontsnappen en biedt deze hun betere perspectieven op passend werk en een passende positie in de samenleving.

Dit onderzoeksproject beoogt kennis en inzichten op te leveren over de beroepsidentiteit van risicojongeren. Dit doel valt uiteen in **twee subdoelen**. Het **eerste subdoel** is na te gaan hoe meerdere kenmerken van risicojongeren gerelateerd zijn aan hun beroepsidentiteit. Daarbij gaat speciale aandacht uit naar veranderbare kenmerken met het oog op aangrijpingspunten voor de praktijk in onderwijs en sociaal werk. Een voor de hand liggende gelegenheid om aandacht te schenken aan dergelijke kenmerken is tijdens een-op-een mentorbijeenkomsten tussen een mentor en een student. Omdat mentorschap een belangrijk element vormt van opleidingen en programma's voor risicojongeren, is het essentieel dat mentorkwaliteiten tegemoet komen aan percepties van studenten en hun mentoren. Het **tweede subdoel** is daarom te ontdekken welke mentorkwaliteiten als meest waardevol worden ervaren door studenten en hun mentoren. Die kwaliteiten kunnen worden toegepast in een-op-een mentorbijeenkomsten om een geschikte ambiance en voorwaarden te creëren om niet-schoolse onderwerpen, zoals beroepsidentiteit, te bespreken. Er zijn vier studies uitgevoerd om dit tweeledige doel te bereiken.

Het eerste subdoel slaat op de *mate* waarin relaties tussen individuele kenmerken en beroepsidentiteit blijken te bestaan. Om dit te onderzoeken zijn kwantitatieve methoden toegepast in drie cross-sectionele vragenlijststudies. Het tweede subdoel vergt een kwalitatieve methodologische benadering om *percepties* van zowel studenten als mentoren over mentorkwaliteiten te verkennen. Om dit te onderzoeken is een diepgaande interviewstudie uitgevoerd.

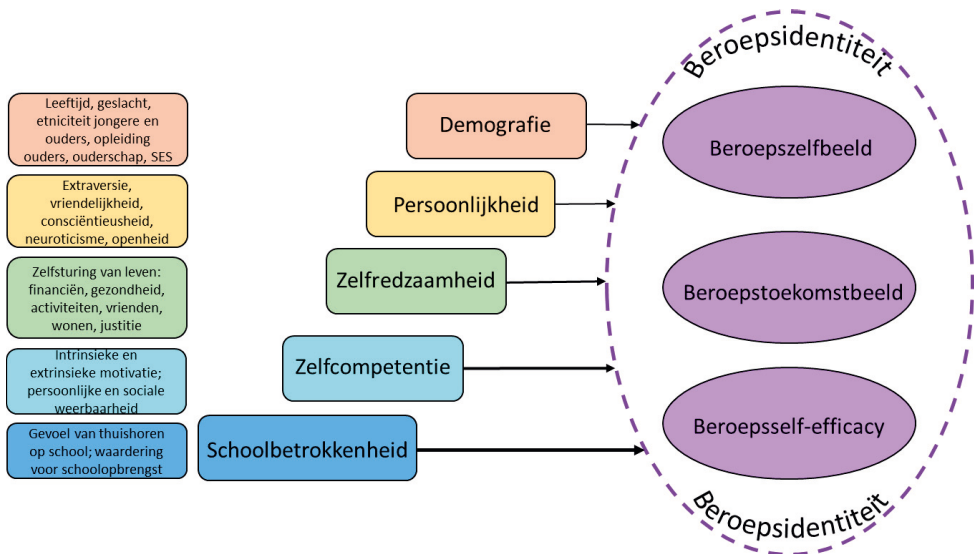
Vier instellingen zijn benaderd om te participeren in deze studies, omdat zij toegewijd zijn aan het creëren en verbeteren van kansen voor risicojongeren. De eerste twee instellingen zijn de grootste scholen voor middelbaar beroepsonderwijs (mbo) in de regio Rotterdam. Zij bieden vier onderwijsniveaus, waarvan de Entree-opleiding het laagste niveau is (zie Bijlage A voor een overzicht van het Nederlandse onderwijssysteem). De Entree-opleiding gaat vooraf aan de basisopleiding die opleidt tot de officieel vereiste startkwalificatie voor jeugdigen tot 23 jaar om te arbeidsmarkt te betreden; voor jongvolwassenen tussen 23 en 27 jaar wordt de basisopleiding aanbevolen. Entree-opleidingen zijn verplicht alle studenten onder de 23 jaar te accepteren, ongeacht hun vooropleiding of gebrek daaraan. De studentpopulatie die naar een Entree-opleiding gaat, is zeer divers en schooluitval is een permanente dreiging. In de studies van dit onderzoeksproject participeren van deze twee mbo-instellingen alleen studenten van de Entree-opleiding.

De derde instelling is een Terugkeerprogramma voor voormalig voortijdig schoolverlaters die al enige tijd uit het onderwijs zijn, meestal door serieuze problemen die het moeilijk maken naar school te gaan. Deze voormalige schooluitvallers willen weer naar school en om dat mogelijk te maken krijgen zij intensieve steun in het

Terugkeerprogramma om hun leven op het goede spoor te krijgen. Tegelijkertijd helpt het programma hen om opnieuw te wennen aan de dagelijkse routine van naar school gaan, houden aan afspraken en schoolopdrachten maken. De vierde instelling is het gemeentelijke Informatieloket voor jongeren, een hulpdienst die jeugdigen en jongvolwassenen helpt en adviseert met kwesties variërend van dakloosheid tot het aanvragen van een uitkering. Deze risicojongeren gaan niet naar school, een cursus of programma, en hebben ook geen baan. Velen van hen worden teruggestuurd naar school, ofwel naar een speciaal programma zoals het Terugkeerprogramma, ofwel naar regulier onderwijs aan een mbo, zoals de Entree-opleiding.

2. Individuele kenmerken van risicojongeren

Hoofdstuk 2 beschrijft de eerste studie die verkent welke individuele kenmerken van risicojongeren gerelateerd zijn aan de drie componenten van beroepsidentiteit, dat wil zeggen, beroepszelfbeeld, beroepstoekomstbeeld en beroepself-efficacy. In deze verkenning zijn meerdere kenmerken opgenomen, geïnspireerd door eerdere studies, hoewel hun resultaten veelal waren verkregen onder andere populaties dan risicojongeren en een gefragmenteerd beeld lieten zien wat betreft de kenmerken. Ten eerste is de relatie onderzocht tussen individuele kenmerken van risicojongeren en de drie componenten van beroepsidentiteit. Ten tweede, om inzicht te verkrijgen in mogelijke verbeteringen voor de praktijk, is speciale aandacht geschonken aan die kenmerken die opgepakt kunnen worden door professionals in het onderwijs en sociaal werk.

Figuur Sa.1. Conceptueel model van de studie

De studie is uitgevoerd op basis van een ontwikkeld conceptueel model (zie Figuur Sa.1). Dit model drukt de veronderstelde volgorde uit van de invloed die de kenmerken

hebben. Sommige kenmerken oefenen hun invloed uit voorafgaande aan alle andere, zoals geslacht en etniciteit. Deze krijg je bij de geboorte en zijn iemands meest nabije kenmerken. Andere kenmerken volgen, van minder tot minst nabij, gegroepeerd in vijf clusters.

In het conceptueel model vertegenwoordigt de afstand van de pijlen tot de componenten van beroepsidentiteit (de ovale vorm) de volgorde van potentiële invloed van de kenmerken op beroepsidentiteit: hoe korter de afstand, hoe eerder het kenmerk invloed kan hebben uitgeoefend op beroepsidentiteit. Het meest nabije cluster bestaat uit demografische kenmerken, te weten leeftijd, geslacht, etniciteit van participanten en hun ouders, ouderschap van participanten en sociaaleconomische status (eerste en bovenste tekstblok). Het tweede cluster bevat de Big-5 persoonlijkheidstrekken, namelijk extraversie, vriendelijkheid, consciëntieusheid, neuroticisme en openheid (tweede tekstblok). Zij worden verondersteld om invloed uit te oefenen op beroepsidentiteit na de demografische kenmerken en voor de kenmerken van het derde cluster, dat bestaat uit zelfredzaamheidskenmerken (derde tekstblok). Dit cluster omvat aspecten om zelf het leven te sturen: geld, dagelijkse activiteiten, wonen, de sfeer thuis, gezondheid, gevoelens, vrienden, verslaving (aan roken, alcohol, drugs, gokken of gamen) en contact met politie of justitie. Het vierde cluster is gedefinieerd als zelfcompetentie met kenmerken die geacht worden beroepsidentiteit te beïnvloeden na de drie voorafgaande clusters (vierde tekstblok). Zelfcompetentie kenmerken zijn intrinsieke en extrinsieke motivatie, en persoonlijke en sociale weerbaarheid. Het vijfde en laatste cluster bevat kenmerken van schoolbetrokkenheid, te weten gevoel van thuishoren op school en waardering voor schoolopbrengst (vijfde en onderste tekstblok). Zij worden verondersteld hun invloed pas te gaan uitoefenen vanaf het moment dat kleuters naar school gaan.

Uitgaande van dit model zijn multivariate regressieanalyses uitgevoerd waarin de clusters bloksgewijs in het model zijn opgenomen. Eerst is geanalyseerd hoeveel het meest nabije cluster van demografische kenmerken bijdraagt aan de proportie verklaarde variantie in elk van de drie componenten van beroepsidentiteit. Vervolgens zijn de volgende clusters één voor één toegevoegd in de analyses in hun volgorde van veronderstelde nabijheid, om te bepalen in welke mate elk van die clusters de proportie verklaarde variantie verandert. Zodoende wordt duidelijk hoeveel proportie variantie extra kan worden verklaard door de minder nabije kenmerken bovenop de proportie variantie die al is verklaard door meer nabije kenmerken.

In het conceptuele model is niet alleen de lengte van de pijlen tot de ovale vorm van beroepsidentiteit verschillend, maar ook hun dikte. Dikte van de pijlen representeert veranderbaarheid; hoe dikker de pijl, hoe meer kansen om de betreffende kenmerken te veranderen. Het model laat zien dat de minst nabije clusters, dus die van zelfcompetentie en schoolbetrokkenheid, de meest veranderbare kenmerken bevatten. Het doel van de studie is de relatie tussen veranderbare kenmerken en beroepsidentiteit te onderzoeken. Als de analyses met bloksgewijze opname aangeven dat deze clusters nog steeds additionele proporties variantie van beroepsidentiteit kunnen verklaren, dan betekent dat dat deze veranderbare kenmerken kansen bieden die onderwijsprofessionals kunnen aanwenden in interventies om de beroepsidentiteit van risicjongeren te bevorderen.

Teneinde de stem, opinies en ideeën van risicjongeren zelf te horen, is opzettelijk gekozen voor een zelfrapportage vragenlijst als methode van dataverzameling. Deze is gebaseerd op andere vragenlijsten die zijn aangepast aan het doel en de doelgroep van deze studie. De vragenlijst is gevalideerd door professionals en vervolgens getest onder leden van de doelgroep. De vragenlijst is opgenomen als bijlage B. De constructen die met meerdere items zijn gemeten laten een goede fit zien in een bevestigende factoranalyse (confirmatory factor analysis) met de items als categorale indicatoren van latente trekken. De validiteit van het meetinstrument is daarmee bevestigd. Voor de dataverzameling is een passende steekproef van 996 risicjongeren gebruikt.

Uit de eerste analysestap komen veel significante hoofdeffecten naar voren van individuele kenmerken met een of meer van de componenten van beroepsidentiteit. De tweede analysestap, de analyses met bloksgewijze opname, laat zien dat ongeveer 40% van de variantie van zowel beroepszelfbeeld als van beroepself-efficacy en ongeveer 13% van de variantie van beroepstekomstbeeld wordt verklaard door de kenmerken met significante hoofdeffecten. Van het cluster met persoonlijkheidstrekken verklaren vriendelijkheid en consciëntieusheid de grootste proporties variantie voor alle drie de componenten van beroepsidentiteit. Daarna volgen de zelfcompetentiekenmerken: intrinsieke motivatie en persoonlijke en sociale weerbaarheid verklaren samen circa 12% additionele variantie van beroepszelfbeeld; extrinsieke motivatie en sociale weerbaarheid verklaren circa 3% van beroepstekomstbeeld; en intrinsieke motivatie en persoonlijke weerbaarheid verklaren circa 10% additionele variantie van beroepself-efficacy. Ten slotte blijkt van het schoolbetrokkenheidscluster waardering voor schoolopbrengst bescheiden additionele variantie te verklaren in de scores op beroepstekomstbeeld en beroepself-efficacy.

Voorals intrinsieke en extrinsieke motivatie, persoonlijke en sociale weerbaarheid en waardering voor schoolopbrengst komen in deze studie naar voren als veranderbare kenmerken die veelbelovend lijken om beroepsidentiteit te bevorderen.

3. Weerbaarheid en verschillen tussen risicjongeren

Hoofdstuk 3 richt zich op de weerbaarheid van risicjongeren, het vermogen om uitdagingen het hoofd te bieden en ernaar te handelen. Hoewel het voor iedereen belangrijk is weerbaar te zijn, is het essentieel voor risicjongeren vanwege de obstakels waarmee ze geconfronteerd worden. Persoonlijke weerbaarheid stelt risicjongeren in staat zelfstandig hun problemen op te lossen en beslissingen te nemen over belangrijke kwesties in het leven, zoals opleiding, werk en geld. Sociale weerbaarheid houdt in dat risicjongeren een netwerk van personen hebben bij wie ze terecht kunnen bij problemen en die ze daadwerkelijk om hulp kunnen vragen als dat nodig is.

Weerbaarheid is geen vaststaand feit; het is veranderbaar en kan worden versterkt. Zoals bleek uit Hoofdstuk 2, is sprake van een significante relatie tussen persoonlijke en sociale weerbaarheid en de drie componenten van beroepsidentiteit. Deze relatie is veelbelovend want zij legitimeert te onderzoeken of stimulans van weerbaarheid helpt om beroepsidentiteit te bevorderen. Door de heterogeniteit van de populatie van risicjongeren is de relatie echter misschien niet eenduidig. Risicjongeren verschillen

in individuele kenmerken. Die verschillen kunnen tot uitdrukking komen in verschillende sterkten van de relaties tussen weerbaarheid en beroepsidentiteit. In dat geval is sprake van een moderatie-effect, dat wil zeggen dat de relatie is gewijzigd. Als de relatie tussen weerbaarheid en beroepsidentiteit inderdaad niet gelijk is voor alle risicjongeren en wordt gewijzigd of gemodereerd door andere kenmerken, kan kennis over de modererende kenmerken helpen bij het ontwerpen van interventies die zijn afgestemd op de specifieke kenmerken van een student of subgroep studenten, en om lessen en mentormethoden aan te passen aan risicjongeren om hun beroepsidentiteit te bevorderen. Het kan bijvoorbeeld betekenen, dat iemand met een sterke persoonlijke weerbaarheid niet gehinderd wordt door schulden om een bepaald niveau van beroepsidentiteit te verkrijgen, terwijl een andere zonder dergelijke sterke persoonlijke weerbaarheid wel gehinderd wordt door schulden. In dit voorbeeld wordt de relatie tussen persoonlijke weerbaarheid en beroepsidentiteit gemodereerd door het hebben van schulden, wat impliceert dat het extra belangrijk is persoonlijke weerbaarheid te stimuleren onder risicjongeren met schulden.

Uitgaande van de bewezen relatie tussen weerbaarheid en beroepsidentiteit, gaat Hoofdstuk 3 in op de onderzoeksvraag in welke mate individuele kenmerken van risicjongeren de sterkte van relaties tussen persoonlijke en sociale weerbaarheid aan de ene kant, en de drie componenten van beroepsidentiteit aan de andere kant, kunnen modereren. Alleen de individuele kenmerken uit Hoofdstuk 2 met een hoofdeffect op een of meer van de componenten van beroepsidentiteit worden betrokken. Deze tweede studie gebruikt de data die zijn verzameld met de vragenlijst uit de eerste studie.

De resultaten laten zien dat hogere persoonlijke weerbaarheid en hogere sociale weerbaarheid in alle gevallen samengaat met een hogere beroepsidentiteit, ongeacht het individuele kenmerk. Maar de sterkte van de relaties verschilt voor verschillende groepen risicjongeren. De relaties tussen weerbaarheid en een of meer van de drie componenten van beroepsidentiteit zijn sterker voor mannen dan voor vrouwen, voor jongere subgroepen risicjongeren vergeleken met oudere subgroepen en voor degenen die met justitie in aanraking zijn geweest. De relatie tussen persoonlijke weerbaarheid en beroepself-efficacy is bijvoorbeeld zwakker voor vrouwen dan voor mannen. Dat betekent dat over meer of minder persoonlijke weerbaarheid beschikken minder relevant is voor vrouwen met betrekking tot hun beroepself-efficacy. Voor mannen is deze relatie sterker: het niveau van beroepself-efficacy is lager voor mannen met lage persoonlijke weerbaarheid en hoger voor mannen met hoge persoonlijke weerbaarheid. Stimuleren van persoonlijke weerbaarheid kan vooral bijdragen aan sterkere beroepself-efficacy voor mannen.

Sterkere relaties zijn ook gevonden voor risicjongeren die zichzelf inschalen als minder vriendelijk, consciëntieus, neurotisch, open en intrinsiek gemotiveerd, die minder waardering uitdrukken voor schoolopbrengst, en voor de meer zelfredzame risicjongeren en degenen met een hogere sociaaleconomische status. De meeste moderatoreffecten treden op voor beroepself-efficacy. Persoonlijke en sociale weerbaarheid hebben ongeveer hetzelfde aantal moderatoreffecten.

4. Schoolbetrokkenheid en verschillen tussen risicjongeren

Hoofdstuk 4 legt zich toe op de emotionele schoolbetrokkenheid van risicjongeren, gedefinieerd als het gevoel dat een school oproept in de student. Emotionele schoolbetrokkenheid bestaat uit twee aspecten: een gevoel van thuishoren op school en een gevoel van waardering voor schoolopbrengst, zoals het behalen van een diploma. Emotionele schoolbetrokkenheid kan gezien worden als een veranderbaar kenmerk. Dit maakt het een interessant kenmerk in het licht van de zoektocht naar manieren om de beroepsidentiteit van risicjongeren te stimuleren.

Emotionele schoolbetrokkenheid is belangrijk om risicjongeren naar school te blijven laten gaan en hun kans op diplomering te vergroten, wat hun maatschappelijke kansen verbetert. Een opleiding stelt hen in staat hun beroepsidentiteit te ontwikkelen tijdens praktijklessen, stages en portfolio-opdrachten. Hoe langer een risicostudent naar school gaat, des te meer gelegenheid er is om aan deze taken te werken. Het stimuleren van emotionele schoolbetrokkenheid is daarom vooral waardevol voor risicjongeren voor wie het moeilijk is om vol te houden naar school te gaan en voor wie schooluitval een permanente dreiging is.

Hoofdstuk 2 toonde een significante relatie aan tussen emotionele schoolbetrokkenheid en beroepsidentiteit. Vergelijkbaar met de studie over moderatoreffecten met weerbaarheid, kunnen zich voor de heterogene groep risicjongeren verschillen voordoen in de relaties tussen hun emotionele schoolbetrokkenheid en hun beroepsidentiteit. Een voorbeeld kan dit verhelderen. Het illustreert potentieel verschillende relaties tussen gevoel van thuishoren op school en beroepsidentiteit, afhankelijk van de mate van consciëntieusheid. Consciëntieuzere jongeren zijn harde werkers, zij werken uit zichzelf en hebben geen aanmoediging van buitenaf nodig om te presteren en aan hun beroepsidentiteit te werken. Minder consciëntieuze jongeren daarentegen, zijn makkelijk afgeleid en hebben het nodig zich prettig te voelen om te kunnen presteren; met andere woorden, zij hebben er meer behoefte aan zich thuis te voelen op school. Als minder consciëntieuze jongeren zich ongemakkelijk voelen op school kan dat hun beroepsidentiteit beïnvloeden. In dit voorbeeld blijkt de relatie tussen gevoel van thuishoren op school en beroepsidentiteit verschillend te zijn voor verschillende groepen van individuen. De relatie wordt gemodereerd door de mate van consciëntieusheid: de relatie is sterker voor de minder consciëntieuze risicjongeren en, hoewel nog steeds positief, zwakker voor hun consciëntieuzere leeftijdgenoten.

In Hoofdstuk 4 wordt de studie behandeld naar de vraag in welke mate individuele kenmerken van risicjongeren de sterkte van de relaties tussen gevoel van thuishoren op school en waardering voor schoolopbrengst, de twee aspecten van emotionele schoolbetrokkenheid aan de ene kant, en de drie componenten van beroepsidentiteit aan de andere kant, kunnen modereren. De individuele kenmerken opgenomen in deze studie zijn degenen die een hoofdeffect laten zien op een of meer van de componenten van beroepsidentiteit zoals gepresenteerd in Hoofdstuk 2. De verzamelde data van de vragenlijst uit de eerste studie zijn gebruikt.

De resultaten tonen dat hoe sterker het gevoel van thuishoren op school en hoe sterker de waardering voor schoolopbrengst, des te sterker de componenten van beroepsidentiteit, ongeacht het individuele kenmerk. Toch is de sterkte van deze relaties verschillend voor verschillende groepen risicjongeren. Er worden sterkere relaties gevonden tussen emotionele schoolbetrokkenheid en een of meer van de componenten van beroepsidentiteit voor jongere subgroepen vergeleken met oudere subgroepen, voor risicjongeren die met justitie in aanraking zijn geweest en voor degenen die minder tevreden zijn over hun verslavend gedrag met betrekking tot drugs, alcohol, roken, gokken en gamen. De relatie is ook sterker voor meer zelfredzame risicjongeren en degenen met een hogere sociaaleconomische status. Ten slotte is de relatie sterker voor de risicjongeren met lagere scores op alle andere kenmerken, zoals persoonlijkheidstrekken en motivatie. Deze resultaten betekenen, bijvoorbeeld, dat het aanmoedigen van beide aspecten van emotionele schoolbetrokkenheid positief kan bijdragen aan het beroepszelfbeeld en de beroepself-efficacy van minder vriendelijke risicjongeren en dat het aanmoedigen van de waardering voor schoolopbrengst de beroepself-efficacy van minder intrinsiek gemotiveerde risicjongeren kan bevorderen.

Voor beroepstoekomstbeeld is slechts één moderatoreffect gevonden, de meeste moderatoreffecten betreffen beroepself-efficacy. Voor waardering voor schoolopbrengst zijn meer moderatoreffecten gevonden dan voor gevoel van thuishoren op school.

5. Mentorschap van risicjongeren

Hoofdstuk 5 concentreert zich op het mentorschap van risicjongeren. Beroepsidentiteit, weerbaarheid, emotionele schoolbetrokkenheid zijn alle belangrijke factoren die kunnen bijdragen aan het verhogen van de kansen voor risicjongeren op een duurzame en zelfstandige positie in de samenleving. Een toegankelijke plek om deze onderwerpen te bespreken is school, zoals de Entree-opleiding op mbo-scholen of een voorbereidend programma, zoals het Terugkeerprogramma. Een mentor kan deze taak op zich nemen, als onderdeel van de rol om risicjongeren op school en in hun leven te begeleiden en ondersteunen. Mentorschap is een sleutelement van de programma's in dit onderzoeksproject en vindt plaats in een-op-een mentorbijeenkomsten. Mentorbijeenkomsten bieden een goede gelegenheid voor de focus op beroepsidentiteit.

Dit hoofdstuk beschrijft de studie die is uitgevoerd op de Entree-opleiding van de mbo-scholen en op het Terugkeerprogramma. Er is gebruik gemaakt van een gelegenheidssteekproef waarin alleen risicostudenten zijn betrokken. Deze studie onderzoekt mentorkwaliteiten die worden ervaren als meest waardevol door risicostudenten en hun mentoren. Voor dit doel is een kwalitatief onderzoek opgezet met interviews met mentoren en studenten. Risicostudenten kunnen andere percepties en voorkeuren hebben dan studenten in het regulier onderwijs en aanpassen aan de waarden en behoeften van risicostudenten is essentieel. Om een eenzijdige nadruk vanuit het studentperspectief te vermijden, zijn ook de evaluatieve perspectieven van mentoren betrokken. Een mismatch van percepties tussen risicostudenten en mentoren zou de mentorpraktijk kunnen frustreren.

Verscheidene mentorkwaliteiten uit eerdere studies zijn onderzocht. Deze zijn gecategoriseerd in drie clusters: mentortaken, dat wil zeggen acties, gedrag en vormen van ondersteuning door de mentor; relaties tussen mentor en student, dat wil zeggen de manier waarop mentor en student met elkaar omgaan; en mentorkarakteristieken, dat wil zeggen kenmerken van een mentor. Richtinggevende begrippen, gerelateerd aan deze clusters, zijn afgeleid uit de literatuur en gebruikt om de data te analyseren.

Aan de hand van een topiclijst zijn semigestructureerde interviews afgenomen bij 31 risicostudenten en 24 mentoren. Topics voor risicostudenten hadden betrekking op percepties van en ervaringen met de mentor en het mentorproces en voor mentoren op de evaluatie van de doelen en de implementatie van het mentorproces in het onderwijsprogramma. Aanvullend konden respondenten eigen onderwerpen inbrengen. Data zijn gecodeerd en geanalyseerd in iteratieve rondes. In het definitieve codeerschema bestaat het *mentortaken*-cluster uit zes categorieën, het cluster van de *relaties tussen mentor en student* uit vijf categorieën en het *mentorkarakteristieken*-cluster uit drie categorieën. Om de kwaliteit van de data-analyse te valideren, is na afloop een externe audit uitgevoerd gericht op de zichtbaarheid, begrijpelijkheid en aanvaardbaarheid van de genomen beslissingen. Het audit rapport bevestigt de kwaliteit van de data-analyses en bevat geen aanbevelingen voor verbetering.

De resultaten van deze kwalitatieve studie laten zien dat mentortaken eruit bestaan dat zij studenten begeleiden, hen pedagogisch benaderen, het motiveren voor leren en school stimuleren, en academische en informatie-ondersteuning bieden. Taken en benadering in begeleiding worden het vaakst genoemd door mentoren; academische ondersteuning wordt het vaakst genoemd door studenten. Wat betreft relaties tussen mentor en student, hebben zowel mentoren als studenten waardering voor respect, gelijkheid, autonomie en een goede band. De rol van de mentor moet gezagvol maar niet autoritair zijn. Ook moet de rol niet doorslaan in populair gedrag. Mentor-karakteristieken betreffen het laten zien van empathie, oprechte zorg en vertrouwen. De resultaten tonen een spanning aan tussen emotionele nabijheid en professionele distantie waartussen de mentor moet navigeren. Mentorschap is een soort koorddans dat vraagt om emotionele responsiviteit. Emotionele responsiviteit wordt voorgesteld als een nieuw alomvattend concept voor een goede mentor.

6. Conclusies, discussie en implicaties

Het doel van dit onderzoeksproject is kennis over en inzichten in de beroepsidentiteit van risicjongeren te verschaffen, met twee subdoelen. Het eerste subdoel is te achterhalen welke kenmerken van risicjongeren gerelateerd zijn aan hun beroepsidentiteit. Dat betreft zowel (a) relaties tussen veranderbare individuele kenmerken en beroepsidentiteit als (b) relaties tussen weerbaarheid en emotionele schoolbetrokkenheid aan de ene kant en beroepsidentiteit aan de andere kant, mogelijk gemodereerd door individuele kenmerken. Het tweede subdoel is uit te vinden welke mentorkwaliteiten als meest waardevol worden ervaren door risicostudenten en hun mentoren.

De bijbehorende **onderzoeksvragen** kunnen nu beantwoord worden. Wat betreft het eerste subdoel zijn, ten eerste, veel significante relaties met verschillende sterkten gevonden tussen individuele kenmerken en de drie componenten van beroepsidentiteit, de hoofdeffecten. Ten tweede blijken de relaties tussen weerbaarheid en emotionele schoolbetrokkenheid aan de ene kant en beroepsidentiteit aan de andere kant substantieel te variëren voor verschillende subgroepen risicostudenten. Dit betreft de zogenaamde moderatoreffecten. Wat betreft het tweede subdoel blijken studenten en mentoren een grote variatie aan, soms tegenstrijdige, percepties en voorkeuren over mentorschap uit te drukken. De resultaten van de vier studies weerspiegelen de heterogeniteit van risicjongeren. De conclusie luidt dat de resultaten niet gelijk opgaan voor de groep risicjongeren als een geheel. De crux is dat risicjongeren zorgvuldige individuele aandacht en individueel maatwerk nodig hebben als we hun beroepsidentiteit en de drie componenten effectief willen bevorderen in onderwijs- en sociale interventies en tijdens mentorbijeenkomsten.

Beroepstoekomstbeeld laat enkele afwijkende resultaten zien vergeleken met beroepszelfbeeld en beroepself-efficacy. Dat kan betekenen dat het belang van de drie componenten waarop het construct van beroepsidentiteit is gebouwd varieert. Voor beroepstoekomstbeeld zou het kunnen helpen om de werkoriëntatie van risicjongeren in ogenschouw te nemen: verwachten zij te gaan werken in een stabiele baan of in een baan waarin ze kunnen groeien, en is hun werkmotivatie intrinsiek of extrinsiek georiënteerd? Het combineren van de vier mogelijke antwoorden op deze twee vragen in plaats van het toepassen van beroepstoekomstbeeld als één aspect, kan licht werpen op deze kwestie en kan risicjongeren helpen hun werkoriëntatie beter te begrijpen. Openheid kan een complicerende factor zijn, de persoonlijkheidstrek van open-minded zijn en openstaan voor nieuwe ervaringen. Dit kan helpen om vrijelijk toekomstige loopbanen te verkennen, maar kan uitmonden in onrealistische toekomstverwachtingen, in termen van geld en status. Het conflict tussen idealisme en realisme komt ook naar voren in de interviewstudie waaruit blijkt dat mentoren een noodzaak voelen om hun risicostudenten te wijzen op de grenzen van hun mogelijkheden, om ze te beschermen tegen valkuilen en om valse verwachtingen te vermijden.

Self-agency is een centraal concept in veel theorieën over beroepsidentiteit. Arbeidskrachten moeten zich kunnen aanpassen aan snelle en radicale veranderingen in werkomstandigheden. Een dergelijk intern kompas is belangrijker geworden omdat de huidige wisselvallige arbeidsmarkten individuen confronteren met meerdere loopbaantransities. Maar deze theorieën worden doorgaans getest onder studentpopulaties op universiteiten en deze studenten beschikken in het algemeen over de kwaliteiten en flexibiliteit om loopbaanalternatieven te exploreren en die te benutten. Het kan echter betwijfeld worden in hoeverre het realistisch is zo'n niveau van self-agency te verwachten van risicjongeren. Individuen die tegen persoonlijke en sociale hordes aanlopen ervaren minder controle en keuzes in hun werk. Ze missen werk-*wilskracht*, die weergeeft hoe

individuen hun vermogen inschatten om ondanks beperkingen loopbaankeuzes te maken. Deze beperkingen kunnen de self-agency en wilskracht van risicojongeren verstoren.

Deze overwegingen leiden tot enkele suggesties om theorieën over beroepsidentiteit te verfijnen om tegemoet te komen aan de behoeften van risicojongeren voortkomend uit hun kwetsbaarheid. Ten eerste moeten deze theorieën de concepten self-agency en wilskracht heroverwegen en meer aandacht schenken aan loopbaankeuze voor risicojongeren die de veronderstelde niveaus van self-agency en wilskracht niet tonen. Risicojongeren hebben mogelijk intensieve begeleiding, advies en steun nodig bij het selecteren en maken van loopbaankeuzes, tijdens de opleiding, tijdens de transitieperiode van school naar werk en tijdens hun eerste baan. Ten tweede zouden beroepsidentiteit-theorieën rekening moeten houden met de potentiële bijdrage van emotionele schoolbetrokkenheid aan de ontwikkeling van beroepsidentiteit van risicojongeren. Meer emotionele schoolbetrokkenheid betekent langer naar school gaan en een lager risico op schooluitval. Tijdens die schoolperiode kunnen allerlei activiteiten hun beroepsidentiteit stimuleren, ondersteund door de begeleiding van de mentor. Ten derde zouden verfijnde beroepsidentiteit-theorieën aandacht moeten besteden aan de potentiële bijdrage van weerbaarheid van risicojongeren. Meer weerbaarheid is voor risicojongeren waardevol in direct versterkende zin en indirect om hun beroepsidentiteit te bevorderen.

Uit dit onderzoeksproject komen **drie praktische implicaties** naar voren. De meest belangrijke implicatie is om programmering, lesgeven en mentorschap aan te passen, afgestemd op verschillen tussen en behoeften van individuele risicojongeren. Hiervoor is het essentieel dat professionals in het programma, en mentoren in het bijzonder, hun studenten echt kennen. Je studenten leren kennen start ideaal gesproken met uitvoerige intakes en kan voortgezet worden tijdens het gehele programma. Studenten die minder persoonlijk of sociaal weerbaar blijken te zijn, zouden interventies moeten volgen die hen weerbaarder maken. Dit wordt vooral aanbevolen voor mannelijke en jongere risicojongeren en voor degenen met een strafblad. Van emotionele schoolbetrokkenheid is waardering voor schoolopbrengst de belangrijkste factor om aandacht aan te schenken. Pogingen om gevoelens van schoolbetrokkenheid aan te moedigen, zijn vooral zinvol voor de risicojongeren die jong zijn, een strafblad hebben en minder intrinsiek gemotiveerd zijn.

Maatwerk is ook essentieel voor het mentorschap in programma's voor risicojongeren, wat leidt tot de tweede implicatie, voor lerarenopleidingen. De verlangde mentorkwaliteiten krijgen mogelijk te weinig aandacht in lerarenopleidingen. Om risicojongeren adequaat te begeleiden en gegeven de precaire aard van deze taak voor deze doelgroep, zouden student-leraren beter op deze rol moeten worden voorbereid. Mentorkwaliteiten zouden kunnen worden getoetst tijdens sollicitatieprocedures voor leraren die in programma's voor risicojongeren willen werken, in plaats van de mentorrol standaard toe te wijzen. Indien een individuele leraar de noodzakelijke mentorkwaliteiten mist, is verdere opleiding aanbevolen. Supervisie en collegiale consultatie kunnen de

professionele ontwikkeling van mentoren ook ondersteunen, zowel tijdens inductieprogramma's als later tijdens hun werk als mentor.

De derde aanbeveling betreft de vraag of een brede of gerichte opleiding geschikter is voor risicojongeren op het onderwijsniveau van de bestudeerde programma's. Gericht of smal opleiden is erop gericht risicostudenten voor te bereiden op een *specifiek* beroep; dit zou mogelijk vooral iemands beroepself-efficacy ten goede komen. Een brede opleiding geeft een *algemene* beroepsmatige basis waarna werknemers verder worden geschoold in het bedrijf. Een brede opleiding maakt werknemers flexibeler, wat een voordeel is in veranderende arbeidsmarkten. Om risicojongeren een beroep te laten leren en hen gelijktijdig flexibel te kunnen laten bewegen op de arbeidsmarkt, zou een gecombineerd spoor voor deze doelgroep te prefereren zijn, met de nadruk op algemene vaardigheden en een paar keuzevakken om zich te specialiseren. Tijdens hun opleiding is het nodig dat mentoren risicojongeren activeren tot zelfreflectie die hen kan helpen hun loopbaan vorm te geven.

Het onderzoeksproject laat enkele beperkingen zien die leiden tot **suggesties voor toekomstig onderzoek**. Ten eerste zijn de verschillende groepen als één groep van risicojongeren beschouwd, omdat zij allen een kwetsbare schoolloopbaan hebben met een risico op voortijdige schooluitval. Dat kan vragen oproepen of implicaties zijn te formuleren die op hen allen van toepassing zijn. Toekomstig onderzoek wordt aanbevolen om na te gaan welke persoonlijke of sociale obstakels de ontwikkeling van een sterke beroepsidentiteit belemmeren en hoe deze obstakels zich verhouden tot andere individuele kenmerken.

De tweede suggestie betreft de steekproef van risicojongeren; deze was in de kwantitatieve en kwalitatieve studies bevredigend. Niettemin wordt aangenomen dat de zwakste groep onder hen, die potentieel het meest baat zou hebben van een sterkere beroepsidentiteit, misschien niet in de steekproef is opgenomen, simpelweg omdat ze erg moeilijk te traceren zijn: zij zijn de jonge mensen die niet naar de Entree-opleiding of het Terugkeerprogramma gaan, en die ook niet het Informatieloket bezoeken. De conclusies kunnen wel of niet op hen van toepassing zijn. Toekomstig onderzoek zou zich daarom moeten richten op deze groep om hun beroepsidentiteit te onderzoeken en hoe deze kan worden vergroot om hun kansen in de samenleving te verbeteren.

Ten derde wordt aanbevolen om ter aanvulling op de zelfrapportage vragenlijst ook meer objectieve indicatoren op te nemen om de beroepsidentiteit van risicojongeren te meten, zoals op tijd op school of stage komen, aantal en inhoud van de meegemaakte conflicten, frequentie van tijdig inleveren van schoolwerk enzovoorts. Vergelijkbare indicatoren en vragen kunnen worden gebruikt voor mentoren en stagebegeleiders. Zodoende kan een completer beeld ontstaan van de beroepsidentiteit van risicojongeren.

Ten vierde kan onderzoek naar werkzame mechanismen bijdragen aan meer inzicht in de beroepsidentiteit van risicojongeren. Dergelijk onderzoek kan zich richten op verschillende elementen van de programma's, zoals het aandeel praktijk- en theorietraining en op degenen die het programma uitvoeren, zoals mentoren. Vanwege de centrale rol in de programma's kunnen mentoren zelf als werkzame mechanismen

worden beschouwd. Effecten van hun begeleidende aanpak, de mate waarin zij emotioneel responsief zijn en specialisaties in mentorschap, bijvoorbeeld gericht op jongere mannen, kunnen worden onderzocht. Dergelijke vragen verlangen quasi-experimenteel onderzoek, uitgevoerd in een zorgvuldig ontworpen interventie waarin verschillende aspecten systematisch worden gevarieerd en longitudinaal worden bestudeerd.

De vijfde en laatste aanbeveling voor toekomstig onderzoek betreft een initiatief voor mentorschap. In de bestudeerde programma's zijn mentoren belangrijk om de beroepsidentiteit van risicjongeren te bevorderen; zij kunnen gezien worden als het anker. Het mag worden aangenomen dat deze cruciale rol niet ophoudt op het moment dat de studenten de school verlaten, al dan niet met diploma. Steun zal waarschijnlijk nog steeds noodzakelijk zijn en de voormalig studenten zullen het waarderen hun eerste ervaringen in hun nieuwe omgeving, of het nu een vervolgopleiding, werk of rondkijken wat nu te doen is, te bespreken. Voor dat doel zou een experiment met verlengd mentorschap kunnen worden opgezet. Dit is maatwerk in optima forma waarin mentoren verwacht worden precies alle acties, beslissingen en gebeurtenissen die ze met en ten behoeve van hun voormalig student ondernemen, bij te houden. De gemeente wordt voorgesteld een dergelijk initiatief te financieren, omdat voortgezet mentorschap kan resulteren in minder uitkeringsaanvragen door risicjongeren.

De studies die in deze dissertatie zijn gepresenteerd laten zien dat het bevorderen van de beroepsidentiteit van risicjongeren kan worden verbeterd als rekening wordt gehouden met hun verschillende individuele kenmerken en als voorkeuren van risicjongeren en hun mentoren over mentorkwaliteiten aandacht krijgen tijdens mentorbijeenkomsten. Afstemming op deze verschillen en behoeften betekent maatwerk in programmering en mentorschap. Deze dissertatie heeft bijgedragen aan pogingen om risicjongeren op het spoor te brengen en te houden van school en werk, wat uitmondt in betere toekomstperspectieven en een zelfstandige en duurzame positie in de samenleving.